

обумовленим. Хоча це не означає, що вказані норми є досконалими, тому для підвищення їх ефективності потрібне ретельне дослідження як цих норм, так і їх практичне застосування з метою виявлення проблем, пов'язаних із їх застосуванням.

1. Дідик С. Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: дис. ... канд. юрид. наук / Дідик С. Є. – К, 2008. – С. 4. 2. Плотнікова А. В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією: дис. ... канд. юрид. наук / Плотніков А.В. – Х., 2010. – С. 69. 3. Борисов В.І. Системний підхід при визначенні підстав кримінально-правової заборони / В.І. Борисов // Методологічні проблеми правової науки. Матеріали міжнародної наукової конференції. Харків, 13–14 грудня 2002 р. – Х.: Право, 2003. – С. 288. 4. Лопашенко Н.А. Основы уголовного-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Лопашенко Н.А. – СПб.: Издательство Р. Асланова „Юридический центр Пресс“, 2004. – С. 271. 5. Брич Л.П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія / Л.П. Брич, В.О. Навроцький / вступ. стат. М.Я. Азаров. – К.: Атіка, 2000. – С. 13. 6. Курс российского уголовного права. Общая часть / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М.: Спарк, 2001. – С. 22. 7. Омельчук О.М. Контрабанда за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук / Омельчук Л.М. – Львів, 2002. – С. 25. 8. Там само. – С. 26. 9. Ляпунов Ю.И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права: [учеб. пособие для вузов МВД СССР] / Ляпунов Ю.И. – М.: ВЮЗШ, 1989. – С. 39. 10. Брич Л.П., Навроцький В.О. Цит. праця. – С. 20. 11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2003. – С. 861. 12. Там само. – С. 863. 13. Хабибуллин М. Х. Ответственность за заведомо ложный донос и заведомо ложное показание по советскому уголовному праву / Хабибуллин М.Х. – Казань: Издательство Казанского университета, 1975. – С. 25.

УДК 343.12

Д. П. ПИСЬМЕННИЙ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Висвітлюються сучасні проблеми збирання доказів за новим КПК України у професійній діяльності слідчого. Звернено увагу на те, що в професійній діяльності слідчого можна виділити такі її компоненти: правозастосовчий, психологічний, пізнавальний, повсякденний. Обґрунтовано пропозиції щодо внесення доповнень до КПК України.

Ключові слова: збирання доказів, слідчий, професійна діяльність, кримінальне провадження, новий КПК.

Письменный Д.П. Современные проблемы собирания доказательств в профессиональной деятельности следователя

© ПИСЬМЕННИЙ Дмитро Петрович – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Освещаются современные проблемы собирания доказательств по новому УПК Украины в профессиональной деятельности следователя. Обращено внимание на то, что в профессиональной деятельности следователя можно выделить такие ее компоненты: правоприменительный, психологический, познавательный, удостоверительный. Сформулированы предложения по внесению дополнений в УПК Украины.

Ключевые слова: *собирання доказательств, слідователь, професійна діяльність, уголовное производство, новий УПК України.*

Pysmenny Dmutro. Recent developments in the collection of evidence in investigating careers

The article highlights the current problems of gathering evidence for a new PDA in Ukraine careers investigator. Attention is paid to the fact that the professional activities of the investigator can identify those of its components: law enforcement, psychological, cognitive, notary. Suggestions regarding amendment of the CPC of Ukraine.

Key words: *gathering evidence, investigating, professional background, criminal proceedings, the new Code of Ukraine.*

З позицій сучасного кримінального процесу та кримінального процесуально-го законодавства України слідчий – це службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань (після його створення), що уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 17 ст. 3 КПК). Збирання доказів, виходячи із ст. 92 КПК, яка говорить про обов'язок доказування, покладається на слідчого, прокурора, а у випадках визначених кримінальним процесуальним законодавством України – на потерпілого. Саме тому діяльність слідчого по збиранню доказів є однією з найактуальніших в науці кримінального процесу, оскільки від неї залежить реалізація завдань кримінального провадження, сформульованих у ст. 2 КПК.

У межах статті пробуємо проаналізувати новели КПК України, що стосуються професійної діяльності слідчого по збиранню доказів в ході кримінального провадження.

Значний внесок у дослідження проблем, пов'язаних з професійною діяльністю слідчого по збиранню доказів зробили такі дослідники як Аленін Ю.П., Берназ В.Д., Городецька М.С., Дубинський А.Я., Мамка Г.М., Михеєнко М.М., Романюк Б.В., Савонюк Р.Ю., Смоков С.М., Стахівський С.М., Удалова Л.Д., Фаринник В.І., Чурікова І.В., Шейфер С.А., Шумило М.Є. та ін.

Діяльності слідчого притаманні загальні риси, характерні для людської діяльності. Вони по-своєму віддзеркалюються в ній. Як і будь-яка інша, діяльність слідчого існує у двох формах: зовнішній, чуттєво-практичний і внутрішній, розумовій.

У розвитку «по горизонталі» в ній прийнято виділяти окремі дії та рішення (акти). З окремих актів складається вся діяльність слідчого. Дії та рішення слідчого різні за своєю суттю. З огляду на це вся діяльність слідчого може бути розподілена на такі види (напрями): 1) діяльність щодо дослідження обставин кримінального провадження (слідчі (розшукові) дії у вузькому розумінні слова); 2) діяльність, зміст якої становлять процесуальні дії щодо усунення існуючих або можливих перешкод; 3) дії та процесуальні рішення, що належать до формулювання підозри або констатації відсутності підстав для цього; 4) дії та рішення за

допомогою яких сторони та інші учасники кримінального провадження залучаються до процесуальної діяльності і їм забезпечується можливість реалізації своїх прав; 5) акти виключно розпорядчого характеру; 6) діяльність, за допомогою якої забезпечується можливість відшкодування шкоди та можливої конфіскації майна; 7) діяльність щодо попередження кримінальних правопорушень.

Здійснюючи «вертикальний, поперечний зріз» діяльності, можна умовно вичленити окремі її компоненти: суспільно-політичний, правозастосовчий, моральний, психологічний, пізнавальний, посвідчувальний.

Теоретично і практично важливо, з'ясувавши ефективність слідчої діяльності й вдосконалюючи її, знати, що привносить в цю діяльність кожний компонент і як впливає на неї правове регулювання. Правове регулювання, проникаючи в усі акти, що становлять діяльність слідчого, по різному проявляє себе не тільки відносно окремих її напрямів, а й щодо окремих компонентів такої діяльності. Все це має важливе значення для з'ясування реального впливу права на діяльність слідчого.

Дамо характеристику окремих компонентів такої діяльності.

Спрямованість діяльності слідчого на виконання правових завдань і здійснення її в установлених законом правових нормах – характерна ознака правозастосовчого компоненту.

Правові положення є керівними не тільки при здійсненні практичних дій, але і при розумовому їх конструюванні. До цього компоненту входить також застосування норм матеріального права при прийнятті всіх рішень, пов'язаних з повідомленням про підозру.

Правозастосовчий компонент тісно чи іншою мірою проникає і в усі інші або супроводжується ними.

Правозастосовній діяльності передуює і її супроводжує пізнавальний процес, оскільки встановлення фактичних обставин і застосування права можливе тільки в результаті пізнавальної діяльності. Ці компоненти діяльності тісно взаємодіють і взаємообумовлені.

Пізнавальний компонент відчуває значний вплив права. Водночас пошуковий характер діяльності слідчого унеможливує її надмірне регулювання – закон гарантує слідчому певну самостійність у виборі тактичних прийомів, у визначенні черговості проведення слідчих (розшукових) дій тощо.

Засвідчувальний компонент супроводжує всі інші компоненти. Він полягає в документальному оформленні з дотриманням встановлених законом правил ходу і результатів проведення процесуальних дій і прийняття певних рішень. Процесуальні документи, які складає слідчий, є засобом фіксації отриманих даних і служать свідченням виконання ним вимог закону¹.

У професійній діяльності слідчого важливу роль відіграє пізнавальна діяльність. Ефективність кримінально-процесуального пізнання в стадії досудового розслідування значною мірою залежить від того, наскільки чітко регламентовано порядок застосування конкретних способів виявлення, виїмки та фіксації фактичних даних, тобто доказів. Багаторічна практика застосування відповідних кримінальних процесуальних норм переконливо свідчить, що вони, як правило, забезпечують досягнення слідчим як безпосередніх цілей, тобто тих, які досягаються при виконанні окремих слідчих дій, так і кінцевої мети його професійної діяльності – встановлення об'єктивної істини.

Водночас із цього правила є виняток, коли рівень ефективності пізнавальної діяльності знижується через не досить чітке врегулювання порядку застосування окремих способів кримінального процесуального пізнання. Це стосується, насамперед, порядку збирання доказів слідчим відповідно до ч. 2 ст. 40 та ч. 2 ст. 93 КПК України.

На нашу думку, обговорення проблем, що виникають у цьому зв'язку, має не тільки практичне значення, а й може бути приводом для напрацювання пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Серед повноважень слідчого, що передбачені ч. 2 ст. 40 КПК проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій як способу збирання доказів, є домінуючим, тобто прерогативою слідчого. Якщо проводити слідчі (розшукові) дії в одному кримінальному провадженні крім нього може і прокурор, то негласні слідчі (розшукові) дії за відсутності вказівки та їх виконання відповідними оперативними підрозділами може проводити тільки слідчий².

Як відомо, збирання доказів є одним із елементів доказування. На думку М.С. Шумила, структуру збирання доказів у процесуальних джерелах слід розглядати як урегульовану КПК діяльність уповноважених суб'єктів з виявлення й фіксації у встановленому кримінальному процесуальним законом порядку матеріальних та ідеальних слідів злочину або інших фактичних даних, що мають доказове значення для кримінального провадження³.

Зазначимо, що процесуальне закріплення фактичних даних є необхідним елементом будь-якої слідчої дії, що проводиться з метою збирання чи перевірки доказів. Без процесуального закріплення пізнаних фактичних даних, а також дій з їх виявлення неможливо сформулювати будь-який доказ. Отримана слідчим як суб'єктом доказування інформація у вигляді матеріальних або ідеальних образів може бути використана в доказуванні лише після приведення її у встановленому законом форму.

В сучасній юридичній літературі визнається слушною думка вчених щодо умовності застосування в законодавстві терміна «збирання доказів». Відомо, що готових доказів у природі не існує, а тому суб'єкт доказування у ході провадження слідчих (розшукових) дій має відшукувати інформацію, яка стосується предмета доказування, і фіксувати її у відповідних процесуальних актах, формуючи докази.

Необхідним елементом збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій є також правозабезпечувальні заходи, тобто наділені правовою формою дії, за допомогою яких слідчий забезпечує можливість реалізації прав, наданих КПК України громадянам та особам, які беруть участь у збиранні доказів. В цьому зв'язку М.С. Шумило та М.А. Погорельський зазначають, що збирання доказів точніше було б визначити як формування доказів, що складається з виконання органами досудового розслідування пошукових, пізнавальних, посвідчувальних та правозабезпечувальних доказів⁴.

Система способів збирання доказів, яка закріплена у ст. 93 КПК передбачає такі дії:

- виклик і допит слідчим будь-якої особи, а саме: свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого та складання відповідного протоколу у встановленому законом порядку;

- безпосереднє виявлення слідчим фактів та обставин предмета доказування, фактичних даних, які мають доказове значення: провадження у встановленому КПК порядку обшуку, огляду, пред'явлення особи, трупа, речей для впізнання,

проведення під час досудового розслідування допиту, впізнання в режимі відео-конференції, слідчого експерименту, освідчення особи, залучення експерта та проведення експертизи, їх процесуальне оформлення;

– призначення експертизи та отримання висновку експерта, а саме: винесення постанови про призначення експертизи і ознайомлення з нею підозрюваного, обвинуваченого, роз'яснення їм прав, прав та обов'язків експерту; отримання зразків для порівняльного дослідження; вивчення висновку експерта, допит експерта та ін.;

– вимога до підприємств, установ, організацій, службових осіб і громадян пред'явлення предметів і документів, у тому числі проведення ревізій (огляд отриманих документів або предметів; їх процесуальне оформлення та приєднання до кримінального провадження);

– доручення слідчим у кримінальному провадженні оперативним підрозділом провести відповідні слідчі (розшукові) і негласні слідчі (розшукові) дії, результати яких за певних умов можуть бути доказами у такому кримінальному провадженні (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК).

Зазначимо, що серед способів збирання доказів слідчі (розшукові) дії мають найбільш питому вагу.

Слідчі (розшукові) дії із збирання і перевірки доказів – це частина процесуальних дій, які проводяться у повній відповідності до вимог КПК України у кримінальному провадженні. Вони спрямовані на збирання та перевірку доказів, а також встановлення обставин, що мають значення для конкретного кримінального провадження.

Важливим фактором обрання виду та черговості проведення відповідних слідчих (розшукових) дій є визначення їх невідповідності.

В першу чергу необхідно проводити слідчі (розшукові) дії, які спрямовані:

– на фіксацію фактичних даних, які перебувають під загрозою зникнення (наприклад, допит тяжкопораненого, особи похилого віку, пасажира на шляху переміщення тощо);

– на попередження спроб приховати, знищити або викривити відомості, що мають доказове значення;

– а також слідчі (розшукові) дії, проведення яких пов'язане із тривалістю у часі (складні експертизи, ревізії, виконання окремих доручень і клопотань щодо міжнародної правової допомоги тощо)⁵.

Вивчення слідчої практики дозволяє зробити висновок про те, що слідчий може вимагати від відповідних посадових осіб виконання певних дій, але на цьому його повноваження закінчуються, оскільки вони не забезпечені можливістю застосування заходів впливу до тих суб'єктів, які не виконують його законних вимог. Тому у слідчій практиці не такі вже й поодинокі випадки, коли керівники підприємств, установ, організацій та окремі посадові особи, будучи не зацікавленими в наданні органу досудового слідства доказової інформації, не виконують вимог слідчого, при цьому навіть не вважаючи за необхідне пояснити причину його невиконання.

Оскільки, у законі не передбачені правові засоби для здійснення слідчим примусового контролю за ходом підготовки і направлення йому необхідної інформації. На нашу думку, немає потреби доводити, що таке становище не сприяє встановленню істини у кримінальному провадженні, а тому необхідно вирішувати питання, пов'язані з відшукуванням шляхів реального втілення в пізнавальну

діяльність слідчого такого принципу побудови правової держави, як принцип взаємної відповідальності особи і держави.

Одним з можливих варіантів вирішення проблеми забезпечення обов'язковості вимог слідчого, які він направляє підприємствам, установам, організаціям та посадовим особам могло би бути доповнення ч. 5 ст. 40 КПК України таким реченням: «Невиконання законних вимог слідчого, вчинення перешкод його діяльності в розслідуванні кримінальних правопорушень тягне за собою відповідальність, передбачену законом».

1. Діяльність слідчого існує в двох формах: зовнішній, тобто чуттєво-практичній і внутрішній – розумовій.

2. В професійній діяльності слідчого умовно можна виділити такі її компоненти: суспільно-політичний, правозастосовчий, психологічний, пізнавальний, посвідчувальний.

3. Збирання доказів слід визначити як діяльність слідчого з виконання ряду пошукових, пізнавальних, посвідчувальних та правозабезпечувальних заходів.

1. *Холоденко В.Д.* Уголовно-процесуальноерегулюваннядеятельностиследователя: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / В.Д. Холоденко. – Саратов, 1985. – С. 7-8. 2. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Е.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова.* – Х.: Право, 2012. – С. 141. 3. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила.* – К.: Юстініан, 2012. – С. 249. 4. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Е.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова.* – С. 276. 5. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила.* – С. 252-253.

УДК 343.222:343.296+351.746.1 (477)

Ю. В. ЛУЦЕНКО
О. В. МИКИТЧИК

ДІЙОВЕ КАЯТТЯ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Аналізується поняття та ознаки дійового каяття як підстави звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України. На основі проведеного дослідження висловлюються пропозиції щодо удосконалення окремих норм Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *дійове каяття, звільнення від кримінальної відповідальності, кримінально-правовий компроміс.*

© *ЛУЦЕНКО Юрій Васильович* – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Академії муніципального управління

© *МИКИТЧИК Олександр Васильович* – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ